

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2004 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2004

2

VILNIUS 2005

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2004

2

VILNIUS 2005

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:

Kražių g. 5, 01108 Vilnius

<http://www.istorija.lt>

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2005

© Straipsnių autoriai, 2005

MOKSLO GYVENIMAS

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTO MOKSLINĖS VEIKLOS 2004 METAIS APŽVALGA

2004 metus galima pavadinti stabilaus darbo metais. Dingus neigiamiems išorės veiksniams, Institutas funkcionavo normaliai, nepaisant Lietuvą kėtusių įvairių politinių krizių. Iš esmės stabilizavusis finansinei situacijai, gana aukštame lygyje stabilizavosi ir moksliniai rezultatai. Pagal panašaus profilio socialinių ir humanitarinių institutų rezultatus, Lietuvos istorijos institutas ir toliau tebeužima pirmaujančias pozicijas. Lietuvos istorijos instituto subalansuotą veiklą 2004 m. lėmė keletas faktorių: visų pirma aukšta mokslininkų kvalifikacija bei mokslininkų darbštumas, beveik nepriekaištingas techninio ir aptarnaujančio personalo darbas bei santykinai didelės projektams iš trečiųjų šaltinių ir ūkio subjektų gaunamos lėšos. Be to, 2004 m. buvo sėkmingai bendraujama ne tik su Lietuvos ir užsienio mokslo bei studijų institucijomis, tačiau ir su Lietuvos Respublikos Seimu, Vyriausybe, Užsienio reikalų, Kultūros ministerijomis, buvo tęsiamas bendradarbiavimas su Vilniaus savivaldybe bei pradėta savivaldybių lygmenyje intensyviai vykdyti bendrus projektus su Birštonu. 2004 m. kartu su „Litvakų“ fondu ir Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių institutu įsteigė jau pradėjusį aktyviai veikti tarptautinį Rytų Europos žydų istorijos ir kultūros centrą Vilniuje. Tai leido Institutui sutvirtinti savo autoritetą ne tik užsienyje, bet ir šalies viduje. Vykdamas įvairias ekspertines funkcijas, praktiniais darbais buvo siekiama įrodyti dvinarės mokslo ir studijų sistemos efektyvumą Lietuvoje.

* * *

Ir toliau gausėja projektų, artimai susijusių su Institute vykdomomis programomis, kurie faktiškai atlieka programas aptarnaujančių tyrimų vaidmenį. Tokiais laikomi ir Mokslo studijų fondo finansuojami projektai, įvairūs Kultūros ministerijos užsakymai konferencijoms, kitiems renginiams, įvairios užsienio fondų lėšos.

Paminėtini projektai ir programos:

1. A. Čepaitienė, P. Kalnius, J. Morkūnienė, V. Tumėnas, Ž. Šaknys, V. Savoniakaitė, R. Šaknienė, I. Šidiškienė, D. Svidinskaitė, A. Zabielenė, V. Milius ir I. R. Merkienė vykdė Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos remtą projektą 2003 m. „Etninė kultūra ir jos plėtra dabarties visuomenėje“. Vadovai: A. Čepaitienė, P. Kalnius, Ž. Šaknys.

2. R. Šaknienė, V. Savoniakaitė, Ž. Šaknys, I. Šidiškienė, D. Svidinskaitė dalyvavo Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamame projekte „Lietuvių dvasinės kultūros raiškos: etnologijos, kalbos, istorijos šaltinių elektroninis sąvadas“. Vykdytojas – Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas kartu su Lietuvių kalbos institutu, Lietuvos istorijos institutu ir Matematikos bei informatikos institutu. Vadovė D. Vaitkevičienė, LII etnologų grupės koordinatore R. Šaknienė.

3. V. Savoniakaitė. Grantas programai Kūryba ir tradicijos / Creative Work and Traditions. Rengia elektroninės knygos „Kūryba ir tradicijos“ (ISBN 9986-780-50-0) trečiąją laidą – versiją internetui kaip el. mokyklos studijų programą / vadovą; projekto partneris – UNESCO katedra Informatika humanitaroms Matematikos ir informatikos institute, 2004 m.; finansuoja Švietimo ir mokslo ministerija.

4. V. Vaitkevičius. Mokslo programa „Lietuvių dvasinės kultūros raiškos: etnologijos, kalbos, istorijos šaltinių elektroninis sąvadas“, vykdoma Lietuvių literatūros ir tautosakos, Lietuvos istorijos, Lietuvių kalbos, Matematikos ir informatikos institutuose. 2003–2006 m., finansuojama Valstybinio mokslo ir studijų fondo prioritetinėje mokslo tyrimų kryptyje 2.6 („Tautinio identiteto išsaugojimas globalizacijos sąlygomis“).

5. A. Girininkas. Lietuvos Mokslo ir studijų fondo paremtas mokslinis darbas „Akmenų amžiaus polinių gyvenciu medžiagos kompleksinė analizė“ (2001–2004 m.). Partneriai: Vytauto Didžiojo universiteto Botanikos sodo Dendroklimatechronologijos laboratorija.

Šiais metais Institutas bandė įsijungti į ES struktūrinių fondų programinį finansavimą. LII dalyvavo čia teikiant dvi paraiškas „Žmonių išteklių plėtos programų paramos fondui“. Deja, viena iš šių paraiškų po preliminaraus paraiškų priėmimo buvo įvertinta neigiamai. Antroji paraiška – „Mokslo institutų mokslininkų kvalifikacijos kėlimas“ (koordinadorius – Lietuvos mokslų akademija) šiuo metu dar svarstoma.

* * *

Disertacijas humanitarinių mokslų daktaro laipsniui gauti 2004 m. LII apgynė Agnius Urbanavičius – *Vilniaus naujieji miestiečiai 1663–1795 m. Žemaitijos Kunigaikštystės panemunės miestų ir miestelių raida*, Ilona Burinskaitė – *Lietuvos medinės kopytelės: architektūra ir tradicija (XIX a. II pusė – XXI a. pradžia)*, Eglė

* * *

Leidyba, nors ir nepakankamai, bet ir toliau finansuojama iš kelių šaltinių: valstybės skiriamų dotacijų, autorių ir leidėjų įvairiuose fonduose surandamų, taip pat naudojamų privačių leidyklų lėšos. 2004 m. pasirodė 29 LII leistos knygos. Instituto darbuotojai įvairiuose leidiniuose 2004 m. paskelbė 168 straipsnius bei mokslines recenzijas moksliniuose žurnaluose: 136 Lietuvoje, 32 užsienyje. Didelė dalis straipsnių buvo paskelbta „Lietuvos istorijos metraštyje“, „Lithuanian Historical Studies“ bei Mokslų akademijos žurnale „Lituanistika“, Pedagoginio universiteto leidinyje „Istorija“, VDU „Darbai ir dienos“.

LII ir toliau buvo leidžiami penki moksliniai periodiniai leidiniai: „Archaeologia Baltica“, „Lietuvos archeologija“, „Lithuanian Historical Studies“, „Lietuvos istorijos metraštis“ bei „Lietuvos etnologija: etnologijos ir socialinės antropologijos studijos“. 2004 m. išleistas 25-tas „Lietuvos archeologijos“ tomas, „Lietuvos istorijos metraštis. 2002 metai 2“, „Lietuvos istorijos metraštis. 2003 metai 1“. Pagal pateiktą paraišką žurnalas „Lithuanian Historical Studies“ turėtų būti įtrauktas į istorinių žurnalų duomenų bazę <<http://serials.abc-clio.com/>>.

Kaip ir kasmet Instituto mokslininkai labai aktyviai dalyvavo konferencijose. Jose iš viso perskaityta 119 mokslinių pranešimų: Lietuvoje – 63 (regioninėse – 49, tarptautinėse – 14), užsienyje – 56. Gana plati pastarųjų geografija: Austrija, Baltarusija, Estija, Italija, Ispanija, Japonija, Latvija, Lenkija, Prancūzija, Rusija, Serbija, Švedija, Ukraina, Vengrija, Vokietija.

Kartu su partneriais Lietuvoje bei užsienyje 2003 m. Institute buvo surengta daug mokslinių konferencijų bei seminarų: *Sausio 13-oji Lietuvos istorijos atminimo kontekste* (kartu su Seimo kanceliarija, Vilniaus miesto savivaldybe, Vilniaus pedagoginio universitetu); gegužės 12–15 d. tarptautinis doktorantų seminaras *Politinės sistemos, ideologijos ir kolektyviniai identitetai Šiaurės rytų Europoje „trumpajame XX a.“* (kartu su Herderio bei Nordost institutais); gegužės 27–29 d. *Tautinis tapatumas ir kalba: draudimo aplinkybės, pasekmės, asmenybių vaidmuo* (kartu su Lietuvių kalbos institutu, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutu, Šiaulių universitetu); rugsėjo 2–5 d. *Atminties kultūra ir atminties kultūros politika: lietuviai, lenkai, vokiečiai (Rytų Lietuvos ir vakarinės Lenkijos palyginimas)* (kartu su Goethe institutu Vilniuje, Lenkų institutu Vilniuje, Nordost institutu bei kultūros draugija „Borusija“ (Olštynas, Lenkija); rugsėjo 5–7 d. tarptautinis mokslinis seminaras, skirtas tarptautiniams santykiams Antrojo pasaulinio karo metais (kartu su Nordost institutu bei Tautinės atminties institutu Balstogėje); rugsėjo 16–22 d. Tarptautinės priešistorinių ir protoistorinių mokslų sąjungos (UISPP) XXXII komisijos konferencija *Sąveika tarp Rytų ir Vakaru*

Didžiojoje Europos lygumoje Finaliniame paleolite. Radiniai ir koncepcijos; rugsėjo 17 d. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje: pokyčiai, įtampa, konfliktai (kartu su Vytauto Didžiojo universitetu); lapkričio 19 d. *Dvaras modernėjančioje Lietuvos visuomenėje (XIX a. antra pusė – XX a. pirma pusė)* (kartu su Kultūros, filosofijos ir meno institutu bei Kultūros vertybių apsaugos departamentu). Pagirtinas Tomo Ostrausko indėlis rengiant Tarptautinės priešistorinių ir protoistorinių mokslų sąjungos (UISPP) XXXII komisijos konferenciją. Labai sėkmingas buvo ir tarptautinis doktorantų seminaras.

* * *

Instituto struktūra iš esmės nepasikeitė. Tebefunkcionuoja senieji 7 skyriai (Archeologijos, Etnologijos, Archeografijos, LDK istorijos, XIX amžiaus istorijos, XX amžiaus istorijos, Miestų tyrimo skyrius).

Mokslinė veikla, kaip ir pernai, organizuota pagal Institutui patvirtintas mokslo veiklos kryptis. Fundamentinių mokslų srityje: 1. Lietuvos visuomenės ir valstybės raida iki XXI amžiaus pradžios (istorija ir istoriografija, pagalbiniai istorijos mokslai ir t. t.). 2. Lietuvos archeologija, proistorės tyrimai. 3. Etnologija: kultūrinis, socialinis ir teritorinis tapatumas. Taikomųjų mokslų srityje: Lietuvos Metrikos ir kitų Lietuvos istorijos šaltinių tyrimas ir publikavimas. Mokslo taikomosios veiklos srityje: Lietuvos miestų atsiradimas, raida ir visuomeninė reikšmė.

Institute tebevykdoma 15 jau anksčiau patvirtintų iš valstybės biudžeto finansuojamų programų:

1. Akademinė Lietuvos istorija, 12 knygų (2001–2011);
2. Lietuvos istoriografijos paminklai (1998–2009);
3. Lietuvos Metrikos ir kitų istorijos šaltinių tyrimas ir publikavimas (2001–2010);
4. Pagalbiniai istorijos mokslai (2002–2006);
5. Lietuvos miestų socialinė topografija XIV–XX a. (2003–2007);
6. Lietuvos akmens ir žalvario amžiai (1999–2009);
7. Regioniniai baltų kultūros modeliai: procesų dinamika vėlyvajame geležies amžiuje (2002–2006);
8. Centras – periferija: kultūrinių įtakų kryptys (2002–2006);
9. Lietuvių etninės kultūros atlasas. Papročiai. D. 1. (2002–2006);
10. Kultūrinių ir socialinių procesų dinamika: etnografinis ir etnologinis tyrimas. (2002–2006);
11. 50FP Viešasis genetikos supratimas: tarpkultūrinis ir etnografinis „naujosios genetikos“ ir socialinio tapatumo tyrimas (2002–2004);
12. Lietuvos visuomenės modernizacija ir etniniai konfliktai (Nedominuojančios etninės bendruomenės Lietuvoje. XIX a. – XX a. pirmoji pusė. Iki 1940 m.) (2001–2010);
13. Lietuva II Pasauliniame kare (2001–2005);

14. Lietuvos istorijos metraštis (tęstinė);
15. Lithuanian Historical Studies (tęstinė).

Be to, Taryboje buvo apsvaistyta ir patvirtinta viena nauja programa: *Lietuvos krikščioniškoji dvasininkija ir 1863 m. sukilimas*, (2004–2008). Vadovė habil. dr. A. Prašmantaitė. Pastaroji – kamerinė vykdytojų požiūriu. Iš esmės programoje visu krūviu dirba tik 3 žmonės.

Toliau buvo bendradarbiaujama su kitomis mokslo institucijomis. Viena iš pagrindinių bendravimo formų buvo ir yra Instituto darbuotojų pedagoginis darbas Lietuvos universitetuose, kuriuose 23 Instituto mokslininkas skaitė 38 kursus.

Kalbant apie Instituto tarptautinius ryšius pažymėtina, kad buvo tęsiamas bendradarbiavimas su užsienio švietimo bei mokslo institucijomis: Adomo Mickevičiaus universitetu Poznanėje, Lenkijos MA Tadeuszo Manteuffelio istorijos institutu, Lenkijos MA Mokslo istorijos institutu, M. Koperniko universitetu Torunėje Istorijos fakultetu, Baltarusijos nacionalinės akademijos Istorijos institutu, Rusijos MA Visuotinės istorijos institutu bei Rusijos MA Rusijos istorijos institutu, Herderio institutu Marburge (Vokietija).

2004 m. Lietuvos istorijos institutas pagal mokslinės produkcijos apimtį apytiksliai išlaikė praėjusių metų lygį. Plėtodamas savo ryšius su Lietuvos universitetais, valstybės ir savivaldos institucijomis, Istorijos institutas ir toliau tebesiekia įtvirtinti savo, kaip valstybinio mokslo instituto, statusą.

Apibendrinant 2004 m. Lietuvos istorijos instituto mokslinę veiklą, tenka pažymėti, kad nors Institutas dėl savo įvairiapusės veiklos yra mažiau pažeidžiamas nei kiti panašaus profilio humanitarinių ir socialinių mokslų institutai, o kartu mažiau priklausomas ir nuo politinių sprendimų, visgi tolesnį jo likimą sąlygoja daugybė nepalankių politinių aplinkybių. Nors tiesiogiai niekas nekelia klausimo dėl tolesnio mokslo institutų egzistavimo, tačiau institutams, lyginant su universitetais, yra priimtas nepalankus finansavimo modelis. Numatoma, kad mažes finansavimas, skirtas periodiniams ir mokslo leidiniams. Šiuos neigiamus padarinius gali sušvelninti realus finansinio mechanizmo sukūrimas įgyvendinant lituanistikos prioritetą bei rengiami pasiūlymai dėl papildomo finansavimo mokslo institutams, prisidedantiems prie socialinės plėtos vystymo. Į tai ir orientuojama bendroji Instituto politika.

Rimantas M i k n y s